

„...MINT EGY SÁSKAFELHŐ, RÁZÚDULT AFRIKÁRA...”

– a Függetlenség, ahogy
az afrikai regényírók látják

„Akik hozzánk vágják a függetlenséget, a fejüket tették volna rá, hogy képtelenek leszünk bánni a szabadsággal” – mondja Sony Labou Tansi egyik szereplője egy hetvenes években írt, a véres diktatúrát bemutató regényben.

Az afrikai országok elsöprő többsége 1960-ban nyerte el függetlenségét. Radikális rendszerváltás történt. A gyarmatosítók távoztak, de ottlétük nyomai megmaradtak a tárgyakban, a szokásokban és a fejekben. És maradt az ország, az ősi törzsi hagyományok és az európai stílusú modernitás között őrlődve. Ezek az élmények évtizedeken át nyomot hagytak az egyre gazdagabban burjánzó afrikai irodalmakban.

Seydou Badian mali szerzőnek évekkal a függetlenség elnyerése előtt írott regényében már szó van a várható nagy átalakulásról. A „fehérek háborújából” (második világháború) hazatért katonák terjesztették a hírt, hogy nemsokára változások lesznek, ezt „ott fönn”, a fehérektől hallották.

„Nem lesz többé kényszermunka. A hadseregben megszűnik a különbség a katonák között. Mindenki ugyanúgy fog öltözni, mindenki azonos bánásmódban részesül. Ugyanaz az iskola lesz minden gyereknek, fehérnek, feketének egyaránt. És egyforma lesz az igazságszolgáltatás, és ítélet nélkül senkit sem zárnak börtönbe.”

Az öregek eleinte nem hittek az efféle mesékben, de a fiatalok bizakodva taglalták a várható eseményeket.

„A piacon, a boltok előtt, a tereken az emberek hevesen vitáztak, hadonásztak, lelkesedtek. Az irodákban másról sem volt szó, csak erről; egyes irodisták állították, hogy olvasták is a hírt a közleményekben. Egyre nőtt a fölbuzdulás, a fiatalok a tánctermekekben, a nők a piacra vezető úton, most már az öregek is egymás között, mindenütt, ahol emberek találkoztak, másról sem esett szó, mint a kényszermunka nélküli napokról, a szabadság és igazságosság napjairól.”

A kezdetek tehát tele voltak lelkesedéssel.

Massa Makan Diabaté regényében a kútai főhadnagy, aki harcolt a háborúban Franciaországért, és igencsak ellene van a közelgő függetlenség gondolatának („Ki fizetné akkor a nyugdíjamat?”), ebben a kényes kérdésben erős konfliktusban áll a szomszéd falu főnökével, Bakuval, aki elkötelezett dühében el is raboltatja.

„A falu bejáratánál két férfi megragadta, fölemelte, és miközben a főhadnagy kézzel-lábbal kapálózott, egy harmadik megkötözte, így hajították oda Baku lábához.

Baku elővette a kését, másik kezével rendesen megmarkolta a főhadnagy szerszámát.

– Kiáltsd: Éljen a Függetlenség! Különb...ben...

– Éljen a függetlenség.

– Itt van a trópusi sisakod, a jelképe annak, hogy alávetted magad a fehéreknek. Taposd meg.

A főhadnagy engedelmeskedett.”

A függetlenség a legkülönfélébb vágyak teljesítését jelenti majd, legalábbis ezt beszél a népek.

„– A függetlenség – szokta mondani Szolo –, azt ti nem tudjátok, mi lesz. De én meg-

mondom: egy nagy ünnepség. Gazdagok és szegények egyaránt meghívást kapnak.

– Engem pedig lefokoznak – tréfálkozott a főhadnagy.

– Semmit sem veszítesz, Sziriman. A gazdagok esznek, és ha jóllaktak, zsíros kezüket a szegények szájába törlik.”

A francia parancsnok nem titkolja ingerültségét.

„– Jó, el fogunk innen menni. Oh! Nincsenek aggályaim. Elmegyek, gyarmati sisakkal a hónom alatt. És amikor a törzsi háborúk szétszakítják az országot, minket fogtok segítségül hívni. Akkor majd visszajövök ugyanezzel a gyarmati sisakkal, de már nem a hónom alatt, hanem a fejemen!”

Diabaté tudja, miről beszél, azaz mit ad a francia parancsnok szájába: a regény 1979-ben jelent meg, addigra már bőven volt tapasztalat mind a törzsi háborúkról, mind a francia hadsereg beavatkozásáról az egyik harcoló fél oldalán.

Guineában is nagyon készültek a függetlenségre, ezt tanúsítja Thierno Monénembo egyik regénye, amelyben a „négerség” lakta Lumpenföld és a fehér gyarmatosítók Felső-Városa között egyre nő a feszültség.

„Egy ideje szokatlan cédulák kerengtek Lumpenföldön, piszkossárga, megkeményedett papíron, ügyetlenül nyomtatva, amelyet az iskolás gyerekek felolvastak írástudatlan szüleiknek a viharlámpák fényénél. „F. P.” volt az aláírás, senki nem tudta, ki az. A monogram állítólag a Függetlenségi Pártot jelentette, és nem kevesebbet követelt, mint hogy haza kell küldeni a fehéreket a behavazott világukba, és létre kell hozni a négerségnek a köztársaságot, amilyenek egy köztársaságnak lennie kell, gyarmatosítók nélkül, korbács nélkül, önkényes bebörtönzés nélkül, egy köztársaságot, amely teljes hosszában az igazságosság ágyában fekszik, Felső-Város nélkül, Lumpenföld nélkül.”

Eleinte csak kevesen lelkesedtek ökölbe zárt kezüket rázogatva, a többség dühös lett már a függetlenség szó hallatán is.

„Egy ország, amelyik nem képes egy doboz gyufát gyártani, hogyan is tudna szembeállni a fehér ember sátáni lőfegyvereivel?”

De azért terjedt a gondolat.

„Számos önkéntes akadt, aki osztogatta F. P. céduláit, és amikor konkrét követelésekkel álltak elő, sikerült is mozgósítaniuk Lumpenföldet. Így aztán a jelszó: „Folyóvizet mindenkinek!” – emlékezetes zendülést váltott ki, és százával produkálta a halottakat.”

A szenvedélyes nagygyűlések, beszédek, vérbe fojtott tüntetések folytatódtak, regényünk hőseit lecsukták, öt évet ültek. Mire kijöttek a börtönből, megtörtént a nagy változás.

„Amikor kiszabadultak, úgy látták, hogy az égnek más a színe, a levegő mámorító, és a víznek elbűvölően részegítő íze van. Az arcokon és az ajkakon, az oszlopokon és a homlokzatokon, a Síkföldön és az Erdőben, mindenütt mutogatta kis szent szűz pofikáját... a Függetlenség!

Az egész ország ujjongott, szökdécselt, mint egy karcsú balerina, csillogott, mint egy vidám szentjánosbogár a Függetlenség bódulatában. A négerség, hosszú éjszakájából úgy-ahogy ébredve, gondtalanul élvezte a váratlan szabadságot, mintha a gyönyörök

kertjébe repült volna. A „Függetlenség” szó minden beszélgetésben, minden dalban szerepelt. Függetlenség vendéglő, Függetlenség-csa-csa-mulató. Függetlenség mézsárszék. Függetlenség cipő. Függetlenség frizura.”

Monénembo másik regénye abban az izgalmas évben – 1958-ban – játszódik, amikor Sékou Touré és hű népe egy népszavazáson beintett De Gaulle-nak, és ezzel, az afrikai országok közül elsőként, Guinea elnyerte függetlenségét. Egy kamasz fiú beszél el az eseményeket, minden bizonnyal nem kis részben a szerző gyerekkori emlékei alapján.

„Ardóval, az én csodálatos cipőtisztító mesteremmel madarat lehetett fogatni. Korábban már megesküdtök, hogy ő majd megmutatja nekünk, ugyan mi fán terem ez a Függetlenség nevű íz – és majdnem minden tényleg úgy játszódtott le, ahogy ő előre megmondta. Soha el nem tudtam volna képzelni, hogy egy év alatt ennyi esemény történhet. Bárhová fordultam, enyhe szédülés fogott el, minden annyira újjá, euforikussá, egyenesen elképzelhetetlenné vált. Gondoljanak arra, hogy egy megmerevedett világból egyik nap-

ról a másikra előtör a szagokban és színekben bővelkedő élet, egy kicsit mint ahogy a vásári varázsló húz elő egy bokréta tarka virágot a vigasztalan esernyőjéből. Városunk hirtelenében megváltozott, mint amikor egy öltözéket kifordítanak. A körzetparancsnokot most régióparancsnoknak hívták, a Franciaországról elnevezett tér most Guinea tér lett, a Garnier könyvesbolt Patrice Lumumba könyvesbolt.”

Emmanuel Dongala némi melankóliával idézi kongó-brazzaville-i emlékeit a fehérek távozásáról.

„Egy uralom vége mindig szomorú. A száraz évszakban mentek el, egy reggel, amely szürke volt, amilyenek csak a trópusi száraz évszakok tudnak lenni. Az utolsó gyarmati főkormányzó előtt lassan, dobpergésre eresztették le az ő zászlójukat, amely öregnek és fáradtnak látszott, miközben vonták föl, a tömeg tapsvihara és trombitaszó közben, az új ország új zászlaját. A régi és az új gazda hosszan kezet rázott, mindketten mélyen meg voltak hatva, mint akik csak most, kissé késve értik meg, hogy elmentek egymás mellett anélkül, hogy látták vagy értették volna egymást.”

Fontos észrevétel: csakugyan nem értették egymást, és ez sokáig így maradt, bizony esélyes, hogy máig is. De álljunk meg kicsit az imént idézett, sokatmondó kifejezésnél: függetlenség-csa-csa. *Indépendance cha-cha*. Az afrikaiak, ha a függetlenségről beszélnek, írnak, igen gyakran hozzáteszik a szóhoz, hogy csa-csa. Ez volt ugyanis a Nagy Kallé, alias Joseph Kabasele híres száma, amely Afrika-szerte a függetlenség himnuszává vált. Ha beütik a YouTube-on: *Indépendance cha-cha* – több változatban is látható-hallható, miközben szól a dallamos sláger, a legjobb videón korabeli fotók, filmhíradós képek beágyazva, fekete-fehér kézfogások, afrikaiak sugárzó mosollyal, boldogan ezen az 1960. június 30-i napon, amikor kikiáltották a Kongói Demokratikus Köztársaság függetlenségét. A Nagy Kallé, aki a kongói zenét rumbaszamba keveréssel forradalmasította, együttesével elkísérte a politikai küldötteket arra a történelmi kerekasztal-konferenciára Brüssz-

szelbe, amelyen Belga-Kongó jövőjéről döntöttek. Ennek hatására született ott helyben az *Indépendance cha-cha*, lingala, csiluba és kikongó nyelven éneklik. Brüsszelben azon nyomban lemezre vették, az afrikai rádiók pedig a műsorukra; kitartó sikere lett.

A magyar olvasót nem fogja meglepni, hogy történelmi kérdések milyen személyes indulatokat válthatnak ki. A YouTube-on még nemrégiben is fűztek kommenteket ehhez a számhoz. Egyrészt történelmi értékelések láthatók – változatlanul fájó sebként emlékezve a gyarmatosítás több mint fél évszázada véget ért korára –, másrészt ideológiai összecsapások. Valaki azt írta: „kommunista szemét”, de azonnal lett rá válasz: „Ebben a dalban semmi kommunista nincs, miről beszélsz? Ez egy boldog dal azokról, akik örülnek, hogy békésen megkapták a függetlenséget.” Ellenvélemény: „A függetlenséget nem megkaptuk, hanem kicsikartuk!” És így tovább. „Függetlenség-csa-csa vége: szenvedés-csa-csa” – jegyzi meg a rendszerváltás csalódottja.

A kongói (Kongó-Kinshasa) függetlenség kikiáltásának ötvenedik évfordulójára az egyik legsikeresebb afrikai szerző, a kongó-brazzaville-i Alain Mabanckou írt emlékezést a párizsi *Libération* lapjain *Indépendance cha-cha* címmel, az alcímbe kifejezve a lényegét: *Ez volt a '60-as években a felszabadulást jelképező dal. Fényét mára elkoptatta a politikai illúzióvesztés.*

Mabanckou hat évvel a függetlenség után született, gyerekkorában gyakran hallotta az ivókban a sokat játszott dalt, amely neki és társainak csak a rumbakedvelők régi sanzonja volt.

„Apám őrizte ezeknek a fényes napoknak az emléknymait. Ő is táncolta a rumbát a Függetlenség-csa-csa dallamára és rajongott a Nagy Kalléért. Az ebédlőnkben volt az énekesnek egy posztere. A Nagy Kallé profilból, bal keze az álla alatt. Messzire néz maga elé, mosolyán látszik, hogy elégedett azzal, amilyen irányt vett a történelem.”

Mabanckou eltöpreng, vajon akkoriban minden afrikai ilyen gondtalan volt? Nem tudták, hogy a függetlenség szembesíti a hagyományokat a modernitással? Nem tudták,

hogy ha papíron felszabadultak a gyarmatosítás alól, a tudat gyarmatosítása mindennél jobban rongálta az agyakat?

„Tudták-e, hogy egyes államfők, megszádulva a személyi kultusztól, nyakunkba varrják történelmünk legkomikusabb és egyben legtragikusabb figuráit, Idi Amin Dadát, Bokassát, Mobutut? Megéreztek-e az etnikai konfliktusok, politikai gyilkosságok, permanens államcsínyek sokasodását, ami végül Afrika védjegye lett?”

Gyerekkori emlékeit folytatva, földidéz egy nagy becsben tartott fényképalbumot, amelyet félve lapozgatott, tisztára mosott kézzel.

„Már tudtam, hogy egyfajta panteonba léptem, hogy ezek a képek történelmünk nyomai, amelyeket a Nyugat sosem mesélne el, és hogy ezt nekünk, gyerekeknek kell őriznünk a földrészünk túléléseért. Ezeken a fotókon láttam, ahogy Patrice Lumumba Brüsszelből jövet leszáll a repülőgépről Kinshasában, ahol elragadtatott tömeg fogadja.”

Brüsszelben az történt, hogy Lumumba programon kívül felszólalt, úgy feldúlta Baudouin királynak a gyarmatosítás dicséretével teli beszéde, amely szerint a belgák „civilizálták” a kongóiakat. Lumumba fölállt,

félretolta a protokollfőnököt és kéretlenül fölment az emelvényre.

„Nem lehetett félbeszakítani, a történelem ment a maga útján, ott íródott a brüsszeli hallgatóság előtt. (...) »Megismertük az iróniát, az inzultusokat, az ütéseket, amelyeket reggel, délben és este el kellett viselnünk, mert négerek voltunk. Ki felejtethetné el a sortüzeket, amelyek oly sok testvérünkkel végeztek, a börtöncellákat, ahová durván belökték azokat, akik nem akarták alávetni magukat egy igazságtalan, elnyomó és kizsákmányoló rendszernek?«”

A Nagy Kallé dala a függetlenségről idővel az afrikaiak naivitásának és gondtalanságának a szimbóluma lett.

„A »függetlenség papíron« csalóka fényei elhittették velünk, hogy elegendő a fehérek távozása, és a földrész visszanyeri igaz útját. És egyes afrikai országok olyan uralkodók kezében vannak, akik katonai úton szereztek meg a hatalmat, és jobban tudják gyarmatosítani a népet, mint a fehér ember, mert tudják a módját, hogyan kell megszavaztatni a »vadakat«.”

Tehát szükségképpen eljött a csalódás ideje; mintha ez a rendszerváltásokat követő időszakok sajátja lenne. A malinké Ahmadou Kourouma nagyszerű, kivételesen magyarul is megjelent regényében sokat olvashatunk erről.

„A Függetlenség fényes napjai először csak távoli viharként jelentkeztek, de Fáma már az első fuvallatoknál mindentől megszabadult: kereskedéstől, barátságoktól, nőktől, és éjszakáit és nappalait, pénzét és haragját csak arra használta, hogy átkozza Franciaországot, Franciaország apját, anyját. Ötven év uralmat és kisémmizést kellett megbosszulnia. A mozgolódásnak ezt a korszakát nevezték a politika fényes napjainak. A politika fényes napjai nyomán a Függetlenség, mint egy sáskafelhő, rázúdult Afrikára. Fáma, akár a kis ártéri patkány, vájta a járatot a patkányevő kigyónak, erőfeszítése okozta vesztét, mert mihelyt elérkezett a Függetlenség, úgy bántak vele, mint a levéllel, amellyel az ember kitörli magát: odahajították a legyeknek és elfelejtették. Ne beszéljünk most a mi-

niszteri, képviselői, követségi posztokról, amelyekhez írni-olvasni nem olyan haszontalan, mint gyűrű a leprásnak. Volt ürügy arra, hogy ezektől távol tartsák, lévén Fáma írástudatlan, mint a szamár farka. De amikor Afrika fölfedezte először az egypártrendszer (az egypárt, tudják ezt? – hasonlít a boszorkányok gyülekezetéhez, a nagy beavattottak fölfalják a többiek gyerekeit), azután a szövetkezeteket, amelyek tönkretették a kereskedelmet, nyolcvan alkalom is lehetett arra, hogy kielégítsék és kárpótolják Fámát, aki szeretett volna kerületi párttitkár vagy szövetkezeti elnök lenni. Mit meg nem tett, hogy ezt elérje?! Könyörgött Allahnak éjjel és nappal, leölte a legkülönbébb áldozatokat, még egy fekete macskát is a kútba dobott, és mindez teljesen indokolt volt! Mert a Függetlenség két leghúsosabb, legzsírosabb darabja kétségtelenül a párttitkárság meg a szövetkezeti elnökség... A párttitkár és a szövetkezeti elnök, mindaddig, amíg szépen zengi a pártelnöknek, az egypárt egyetlen vezetőjének dicséretét, a világ összes pénzét elverheti anélkül, hogy egyetlen szempilla is merne rezdülni egész Afrikában.

De hát akkor mit hozott a Függetlenség Fámának? Semmi mást, csak a személyi igazolványt és a párttagsági könyvet. Ezek voltak az osztozkodás legsoványabb darabjai, szárazak és kemények, mint a bika húsa. Még egy kiéhezett szelindek szemfogaival sincs rajtuk mit harapni, nincs mit szopogatni, olyanok, mint az ideg, nem lehet őket megraggni.”

Ibrahima Ly, ugyancsak mali író, a hetvenes években, Moussa Traoré diktatúrája idején négy rettenetes évet töltött börtönben. A *Pókháló* című, nagy visszhangot keltett regénye kétséget kizáróan dokumentumnak tekinthető. Itt most csak két, témánkhöz kapcsolódó, apró jelenetet emelnék ki.

„Egyetlen dologgal lehetett a bolond Bisszut kihozni a sodrából, ha valaki a füle hallatára kijelentette: »A függetlenség elhozta nekünk a szabadságot és a jólétet.« Azonnal fölugrott és kiabálni kezdett: »Miféle függetlenség? Ez nem igaz! A függetlenség egy fekete hazugság.«

Bosszúsan és dadogva folytatta: »Láttam én a függetlenséget. A fehérek olyan sokáig voltak nálunk, hogy maguk is befeketedtek. Átvették a bőrszínünket, már csak ez maradt, amit elvehettek tőlünk. És többen is lettek, sokkal többen; és kevesebbet dolgoznak, sokkal kevesebbet.«

Mody, a fiatal káplár a börtönőrök csapatában, válogatott kínzásokkal szórakoztatja magát, most éppen a korbács vastag nyelével veri ütemesen két rab lábszárát. Közben az élvezet növelésére kéjesen cukorkát szopogat.

„Mody csukott szemén, tág orrcimpáin, enyhén kinyílt száján látszott, hogy boldog. A függetlenség után alapított fegyőrök iskolája kimutatta fölényét a gyarmati idők iskolája fölött.

Tunkara szakaszvezető, a régi iskola képviselője elfordult, hogy kimutassa megvetését az efféle romlott eljárások iránt. Az ór legyen egyenes: verni kifejezetten a hátat kell, az ostor megfelelő végével. Bosszankodva köpött egyet, és azt dörmögte: »A függetlenség csak hibákat szült.«

Egy csádi szerző, a rapénekes Kaar Kaas Sonn kéziratban olvasható regényéből:

„Még tíz éve sincs, hogy az ország független. És a belpolitikában máris napról napra jobban süllyedünk bele egyfajta kollektív örületbe. (...) A miniszterjelöltek marabukkal és sarlatánokkal konzultálnak. Birkákat áldoznak sorsdöntő szertartás gyanánt a miniszteri posztért. Búbájolást és italáldozatokat folytatnak azért, hogy benn maradjanak a kormányban, vagy azért, hogy bekerüljenek. Időnként anyjukat, unokatestvérüket, lányukat áldozzák föl. Vagyis mindent azért a presztízisért, hogy tagjai legyenek, akár csak néhány hétre is, a kormánynak. És a bennmaradásért még több áldozatot kell hozni. Mindenki tolongott, hogy megkapja a részét a tortából. Milyen tortából? Hát az államéból! Abból a hatalmas nyalánkságból, amelyből kiszolgálhatták magukat anélkül, hogy erről bárkinek is számot kellett volna adniuk. Abból a kimeríthetetlen fejőstehénből, ami az állam, mindazzal a nyugati segéllyel, amelyet a szegény országok gazdagjainak szánnak.”

Emmanuel Dongala a kongói kommunista rezsim abszurditásait írja le. Hová tűnt már a

Függetlenség-csa-csa vonzereje! Hivatalos ünnepség a harmincadik évfordulón:

„A fővárosban a felvonulás több mint négy órán keresztül tartott, közvetlenül az államfő történelmi jelentőségű, egy óra negyvenöt perc hosszúságú beszédét követően. A felvonulás a város munkanélküli és lógós fiataljaival kezdődött: egy héttel korábban szedték össze őket egy razzian, levágták a hajukat, megborotválták és kék munkaruhába öltöztették őket, s most egy nagy, piros transzparens alatt vonultak, amelyen sárga betűkkel állt a felirat: »Az imperializmus és a neokolonializmus munkanélküliségbe és nyomorba taszít, de mi megingathatatlanul támogatjuk forradalmunkat és vezetőnket.« Azután vonultak a piaci árusok, a nagy- és kiskereskedők, a tanulók, az egyetemisták; utánuk az állami hivatalnokok, a különféle mesterségek csoportjai, úgymint tűzoltók, ápolók, orvosok, mindnyájan a forradalom legfőbb vezetőjének óriási portréja mögött menetelve.”

Milyen ismerős kép a nem is olyan régi múltunkból... Ahogy sok minden más is ismerős, miként az olvasó bizonyára észrevette. Mindig mondom, hogy közel vagyunk Afrikához.

A regények, az idézetek sorrendjében:

SONY LABOU TANSI: *La vie et demie* (Másfél élet). Seuil, 1979.

SEYDOU BADIAN: *Sous l'orage* (Viharban). Présence Africaine, 1957.

MASSA MAKAN DIABATÉ: *Le lieutenant de Kouta* (A kútai főhadnagy). Ed. Hatier, 1979.

THIERNO MONÉNEMBO: *Les Écailles du ciel* (Az ég pikkelyei). Seuil, 1986

THIERNO MONÉNEMBO: *Cinéma* (Mozi). Seuil, 1997.

EMMANUEL DONGALA: *Le feu des origines* (Az eredet tüze). Albin Michel, 1987.

AHMADOU KOUROUMA: *Les soleils des Indépendances*. Seuil, 1970.

A Függetlenség fényes napjai, Kávé kiadó, 2001.

IBRAHIMA LY: *Toiles d'araignée* (Pókháló). L'Harmattan, 1982.

KAAR KAAS SONN: *Marc Tyran* (kéziratban).

EMMANUEL DONGALA: *Les petits garçons naissent aussi des étoiles* (A kisfiúk is a csillagoktól születnek). Le Serpent à plumes, 2000.